

MUSTAQILLIK YILLARIDA SURXONDARYO MATBUOTI: GAZETALAR TASNIFI

Yo'ldosheva Zubayda Hamidovna,
Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi
UDK: 94(575.1).
zyuldasheva74@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0008-8258-376X>

Annotatsiya: Mustaqilligimizning dastlabki yillarida milliy matbuotning o'rnida ancha muhim bo'ldi, chunki aholiga mavjud tuzum va bo'layotgan islohotlar haqida ma'lumot beradigan asosiy vosita bu ommaviy axbarot vositalari edi, shu sababdan, dastlab, kommunistik mafkuraviy nomlar bilan nomlangan gazetalar va jurnallar nomi mahalliyashtirilib, yangi nom va tahrirda chop etila boshlandi. Deyarli har bir tumanning o'zining gazetalarini chop etiladi va ularning dastlabki sahifalarida mahalliy hokimliklarning kengashlarida tasdiqlanayotgan qarorlar berib borilar edi. Mustaqillik yillarida Surxondaryo matbuotida gazetalar tasnifi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Gazeta, umumsiyosiy gazetalar, tarmoq gazetalar, viloyat gazetalar, Ijtimoiy-huquqiy gazetalar, "Sherobod hayoti", "Jarqo'rg'on", "Chag'anyon".

Аннотация: В первые годы нашей независимости роль национальной прессы стала очень важной, ведь основным средством информирования населения о существующем строе и проводимых реформах были средства массовой информации, по этой причине на первых порах, газеты с коммунистическими идеологическими названиями и названием журнала были локализованы и изданы под новым названием и изданием. Почти в каждом районе есть свои газеты, и на их первых страницах публикуются решения, одобренные советами местных самоуправлений. В годы независимости в прессе Сурхандарьи заговорили о классификации газет.

Ключевые слова: Газеты, общеполитические газеты, сетевые газеты, региональные газеты, общественно-правовые газеты, «Шерабод Лайф»,

«Джаркурган», «Чараньон».

Abstract: In the early years of our independence, the role of the national press became very important, because the main means of informing the population about the existing system and the reforms that were taking place were the mass media, for this reason, at first, newspapers with communist ideological names and the name of the magazine was localized and published under a new name and edition. Almost every district has its own newspapers, and on their first pages, the decisions approved by the councils of local governments were given. In the years of independence, the press of Surkhondaryo talked about the classification of newspapers.

Key words: Newspapers, general political newspapers, network newspapers, regional newspapers, social and legal newspapers, "Sherobod Life", "Jharkurgan", "Chaganyon".

Matbuot bu so'z tor va keng ma'noda ishlatilishi mumkin. Bu keng ma'noda barcha turdagi bosma nashr ishlarini: kitob, gazeta, jurnal, hujjat bularning barchasi matbuot deyiladi, tor ma'noda esa matbuot bu gazeta, jurnallarni bildiradi. Uning maqsadi esa mavjud tuzimning kuchli ma'naviy ta'sir doirasi sifatida aholi ongiga ma'lum bir g'oyalarni singdirish va shakllantirishdan iboratdir. XXI asrdan boshlab internet va ijtimoiy tarmoqlarning ham rivojlanishi matbuotning yangi sohalarini shakllantirdi va rivojlantirdi, shu bilan birga bosma nashr ko'rinishidagi matbuotning ham inqiroziga yo'l ochib berdi.

Mustaqillik yillarida milliy matbuot viloyatda mavjud siyosiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy, huquqiy va boshqa sohada yangiliklar berib borildi. Har bir mahalliy

hokimlik huzurida o'zining nashr etiluvchi gazetasi mavjud hisoblangan bu esa O'zbekistonda matbuot va gazetalarning soni yildan yilga o'sib borishiga xizmat qildi va bu jarayon 2019-yilgacha davom etdi hamda dunyo bo'ylab karonavirus pandemiyasining boshlanishi aholi o'rtasida qog'oz variantidagi matbuot gazetalarning obro'sini va ahamiyatini yo'qotdi. Chunki aholi o'rtasida ijtimoiy tarmoqlarni o'rni ko'payib bordi.

Har bir davriy matbuot nashrining o'zi ham alohida yahlit manba bo'lib ham xizmat qilishi mumkin. Bu haqida bevosita davriy matbuot bilan ishlash bo'yicha katta tajribaga ega bo'lgan tadqiqotchilar ham fikr bildirib o'tgan. Xususan, L.D.Dergacheva "Davriy nashrlar o'zlari haqida, tarixiy manba sifatidagi xususiyatlari haqida so'zlab bera oladilar"[2;94], deydi. Gazeta va jurnal yillik to'plamlari shu nashr to'g'risida yetarlicha to'liq tavsifni olish: muharrirlar va nashriyotning o'zgarishi, obuna bo'lish va e'lonlar berish narxlarini kuzatish, nashrlar tuzilmasi (sarlavhalar, bo'limlar qo'shilishi yoki yo'qolishi) va tashqi ko'rinishidagi o'zgarishlarni, nashrning hajmi va boshqa ma'lumotlarni qiyosiy-tarixiy tahlil qilishga imkonini beradi. Davriy matbuot materiallarini sinchkovlik bilan o'rganish, nashrning paydo bo'lishi va rivojlanishi uchun sharoitlarini aniqlash, uning yo'nalishini, maqsadli auditoriyasini, o'quvchilarining xohish istaklarini aniqlash imkonini beradi.

Gazeta sahifalarida hayotni aks ettirishning alohida turi bolmish publitsistikaga keng o'rin beriladi. Gazetada publitsistikaning axboriy (xabardor qiluvchi) qismi va uning janrlari - xabar, reportaj, korrespondensiya (kichik maqola) va boshqalar keng o'rin oladi. Shuningdek, publitsistikaning tahliliy va badiiy-publitsistik turlari ham gazetada keng qo'laniladi. Gazeta o'z sahifalarida fotojurnalistika va rasmchilikdan ham keng foydalanadi. Surxondaryo viloyati hududida gazeta sohasi Sobiq ittifoq davridan boshlab shakllana boshlagan va har bir tuman tashkil etilganida uning vaqtli matbuoti ham tashkil etilgan.

XXI asrga kelib globallashgan dunyoda

matbuot ham yangicha ko'rinishga keldi va endi onlayn ko'rinishdagi gazetalar ham paydo bo'la boshladi. Shu tariqa gazetalarning onlayn va bosma ko'rinishlari paydo bo'la boshladi. Yurtimizga 1995-1996-yillarda dastlabki .uz internet domenlari ishlatilib boshlangan bo'lsa-da, 2005-2006-yillardan boshlab onlayn matbuot ko'rinishidagi saytlar faoliyat yurita boshladi.

Surxondaryodagi 1991-2020-yillarda faoliyat yuritgan bosma ko'rinishidagi gazetalar o'z navbatida turli xillarga bo'linib ketadi. Ular avvalo ijtimoiy hayotni yoritish nuqtai nazaridan uchga bolinadi:

1. Umumsiyosiy gazetalar;
2. Ixtisoslashgan gazetalar;
3. Tarmoq gazetalar;[4;53].

Umumsiyosiy gazetalar - bunday turdagi gazetalar shu hududdagi aholisining asosiy qismini qamrab olishga va shu hudud uchun zarur bo'lgan masalalarni yoritishga e'tibor qaratadi. Bunday gazetalar davlat, tashkilot, muassasa, rasmiy, norasmiy gazeta, davlatga qarashli yoki mustaqil gazetalar ham bo'lishi mumkin. Surxondaryo viloyatida chiqadigan rasmiy - "Xalq yo'li", "Surxon tongi", «Zarya Surxan», "Sherobod hayoti", "Denov ovozi", "Sarosiyo", "Taraqqiyot" singari rasmiy gazetalar; "Fidokorlar", "Adolat", Milliy tiklanish", "O'zbekiston ovozi" singari partiya gazetalarini mustaqil "Hurriyat" gazetalarini misol keltirish mumkindir.

Ixtisoslashgan gazetalar — bunday turdagi gazetalar, asosan, ma'lum bir jamiyatdagi soha va ijtimoiy guruhni qamrab olishi mumkin va bu gazetalar aynan shu sohadagi inonlar uchun ularning tilida, ilmiy tilda bo'lishi ham mumkin. Bunga misol qilib, Surxondaryo viloyatida chiqadigan «Tibbiyot va hayot» deb ataluvchi ijtimoiy-ma'rifiy, "Janub posboni" ijtimoiy-huquqiy, "Davriy mezon" — huquqiy-ijtimoiy masalalariga bagishlangan gazeta va boshqalarni ko'rsatish mumkin. Shuningdek yana yoshlar uchun "Kamolot" va "Kamalak" O'zbekistonda Markaziy Kasaba uyushmalari idorasining nashri - "Ishonch", Mudofaa vazirligi nashri - "Vatanparvar" gazetalarini ham ko'pchilik uchun mo'ljallab chiqarilishi boisidan umumsiyosiy gazetalarga kiritish mumkin.

Respublika miqyosida ham bunday gazetalarini sanash mumkin: qishloq xo'jaligi va undagi hayotni yoritishga moslashgan "Qishloq hayoti", ta'lim-tarbiya, oliy ta'lim, maktablar hayoti va faoliyati sohasini yoritishga moslashgan "Ma'rifat", ilmiy-ma'rifat, san'at va adabiyot sohasiga bag'ishlangan "O'zbekiston adabiyoti va san'ati", iqtisodiyot va shu sohadagi yangiliklarni yoritadigan "Mulkdor", jamiyatimizdagi oila masalalariga bag'ishlangan "Oila va jamiyat", sport yangiliklari va xabarlarini berib boriladigan "Sport", "Erudit" kabi ma'lum bir sohaga bag'ishlangan ixtisoslashgan gazetalarini misol keltirishimiz mumkindir.

Tarmoq gazetalar – bunday turdagi gazetalar biror-bir tashkilot yoki biror infratuzulma doirasida nashr etilib, faqat shu doiradagi odamlar uchun tarqatiladi va foydalaniladi. Bunday gazetalardan O'zbekiston Respublikasi Aloqa vazirligi nashri hisoblangan "Xabar", shuningdek, ichki ishlar vazirligi tomonidan tegishli "Postda" gazetasi, O'zbekiston Respublikasi temiryo'llariga qarashli "Temiryo'lchi" kabi gazetalarini misol keltirish mumkin. Ushbu yuqorida sanab o'tilgan gazetalar ushbu sohada ishlovchi va sohaga aloqadorlar uchun mo'ljallab chiqarilgandir.

Gazetaning shunday vazifalari borki hududiy jihatdan ma'lum bir hududni chegaralab olgan, ya'ni bunga Surxondaryo viloyatini misol qiladigan bo'lsak, viloyatimizda respublika, viloyat, tuman, shahar va tashkilot miqyosidagi gazetalar borki ular o'sha hududdagi, asosan, ijtimoiy, iqtisodiy, ma'rifiy, ilmiy, tashkiliy, siyosiy masalalarga urg'u beriladi.

Surxondaryo viloyatida o'rganilyotgan davr, 1991-2020-yillarda faoliyat yurityotgan OAVlari ma'muriy hududiy jihatidan bir necha turlarga bo'linishi mumkin, masalan:

1. *Markaziy gazetalar* – ushbu turdagi gazetalar respublikamizda chiqayotgan har xil mavzudagi gazetalar: siyosiy, sport, iqtisodiy, ilmiy, ijtimoiy tarmoq gazetalarini misoldir, ushbu turdagi gazetalarga "Sport", "Vatanparvar", "Postda", "O'zbekiston adabiyoti va san'ati", "Xalq so'zi", "Kamilot"

va hokozolar kiradi. Bu turdagi gazetalarining asosiy xususiyati esa butun respublika bo'ylab ko'plab tirajda chiqishidir.

2. *Viloyat gazetalar* – respublikamizning har bir viloyatida Xalq deputatlari viloyat kengashi va viloyat hokimligining rasmiy matbuot nashrlari mavjuddir, bunday gazetalarga misol qilib esa: "Ovozi Samarqand", "Toshkent oqshomi", "Farg'ona haqiqati", "Buxoro axborotnomasi", "Qashqadaryo" kabi viloyatlardagi gazeta nashrlari misol keltirish mumkin. Surxondaryo viloyatida esa bunday gazetalarga "Surxon tongi" va "Zarya Surxana" kiradi.

3. *Shahar gazetalar* – respublikamizning har bir viloyatida bo'lgani kabi har bir shaharda Xalq deputatlari viloyat kengashi va shahar hokimligining rasmiy matbuot nashrlari mavjuddir, bunday gazetaga misol qilib esa "Termiz oqshomi" gazetasini keltirish mumkin;

4. *Tuman gazetalar* – Surxondaryo viloyatidagi har bir tuman Xalq deputatlari viloyat kengashi va tuman hokimligining rasmiy nashrlari bo'lib bular quyidagilar: "Janub quyoshi" – Termiz, "Chag'anyon" – Denov, "Taraqqiyot" – Qiziriq, "Oltinsoy tongi" – Oltinsoy, "Sherobod hayoti" – Sherobod, "Qumqo'rg'on sadosi" – Qumqo'rg'on, "Jarqo'rg'on" – Jarqo'rg'on, "Sariosiyo haqiqati" – Sariosiyo, "Angor yog'dusi" – Angor, "Boysun" – Boysun, "Yangi Bandixon" – Bandixon, "Bobotog'tongi" – Uzun tumanlarining gazetalarini misol qilish mumkin.

5. *Korxona, muassasa gazetalar* – bunday gazetalar odatda biror muassasaning yoki korxonaning ichida bo'layotgan yangilik va yutuqlari yoritiladi. Bunday gazetalarga Termiz davlat universitetining "Termiz universiteti", Termiz iqtisodiyot va servis universitetining "TISU xabarlar", Termiz muhandislik va texnologiya nashri bo'lmish "Texno PRESS" va Viloyat sog'liqni saqlash boshqarmasi va "Surxonsanoatqurilish" kompaniyalari bilan hamkorlikdagi "Xalq yo'li" gazetalarini misol keltirish mumkin;

6. *Devoriy gazetalar* – bunday turdagi

gazetalar odatda hech qayerda nashr etilmaydi va ularda mahalliy yangiliklar ham bo'lmaydi, bunday devoriy gazetalar tashkilotlar, muassasalar va kompaniyalarda biror-bir munosabat bilan, masalan, bayram munosabati bilan tashkil etiladigan ko'rik tanlovlar ko'rinishidagi devoriy posterlardir. Bunday gazetalar misol qilib esa "Biz psixoaktiv moddalarga qarshimiz!" va "Konstitutsiyamiz – bosh qomusimiz!" kabi mavzudagi devoriy gazetalar misol keltirish mumkin.

Matbuot va vaqtli nashrlar yana *kunduzgi* va *kechki* gazetalar ham bo'linadi. Yuqorida sanalgan respublikamiz va viloyatimizdagi gazetalar kunduzgi gazetalar turkumiga kiradi va qolgan gazetalar ham aksariyati kunduzgi gazetalar turkumiga kiradi. Bunday turdagi gazetalar alohida xislatlarni ham talab qiladi, ya'ni bunday gazetalar tezlikda tarqalishi, ularda yoritiladigan mavzu ham ko'proq xabarlar ko'rinishida, madaniy va ma'raviy, ko'ngilochar mavzuda bo'lib, uni o'quvchilarni dam oldiradi. Ushbu turdagi gazetalar jahon miqyosida "Vashington evening star" (AQSh), "Evening news" (Angliya), "Gamburger abendblatt" (Germaniya), "Izvestiya" (Rossiya), respublikamizda "Vecherniy Tashkent", "Toshkent oqshomi" gazetalarini misol keltirish mumkin. Surxondaryoda garchi nomi shunga o'xshash (Termiz oqshomi) gazeta bo'lsa ham, ammo viloyatda kechki gazetalar turiga mansub vaqtli matbuot mavjud emas, odatda bunday gazetalar katta shaharlarda nashr etiladi.

Vaqtli matbuot yana o'quvchilari uchun yoshiga qarab ham chiqariladi, bunday holatda gazetalar *bolalar*, *yoshlar* va *kattalar* uchun mo'ljallangan bo'ladi.

Matbuotning yana nashr etilish vaqtiga qarab ham *kunlik*, *haftalik*, *oylik* va *yillik* turlari ham bordir. Bunda *kundalik* gazetalar haftada bir necha marta: ikki, uch va yana yetti martagacha chiquvchi gazetalar kiradi. Ayniqsa onlayn faoliyat ko'rsatuvchi matbuotlarda xabarlar kunlik va soatlab ham berilib boriladi. *Haftalik* gazetalar esa haftada bir marta undan kam bo'lmagan holatda

chiquvchi gazetalar kiradi. *Oylik* nashrlar bir oyda bir-ikki marta chiquvchi gazetalar, *yillik* nashrlar esa har chorak yoki yarim yillikda chiquvchi nashrlar bo'lib, ayniqsa, yillik chiquvchilari jurnal ko'rinishida bo'ladi.

Gazetalarning tadqiqot mavzusi va davridan kelib chiqqan holda jurnallarni o'quvchi auditoriyasi, asosiy nashr yo'nalishi va qamroviga asosan quyidagi tasnif ishlab chiqildi:

1. *Umumiy ijtimoiy-siyosiy masalalar yoritilgan nashrlar* – "Surxon tongi", "Zarya Surxon", "Muzrabod", "Oltinsoy tongi", "Jarqo'rg'on", "Sariosiyo", "Qumqurg'on sadosi", "Boysun", "Denov ovozi", "Sherobod hayoti", "Janub quyoshi", "Chag'anyon", "Taraqqiyot", "Angor yog'dusi", "Boysun", "Yangi Bandixon", "Bobotog' tongi va b.

2. *Ijtimoiy-huquqiy gazetalar* - bunday gazetalar ham umumiy masalalar yoritilishi bilan birga, asosan, huquqiy masalalar yoritiladi. Bunday gazetalar: "Surxon ovozi", "Davr mezon", "Taraqqiyot", "Janub posboni" kabi gazetalar misol keltirish mumkin.

3. *Ijtimoiy-ma'rifiy gazetalar*, bunday nashrlarda esa xalq o'rtasidagi ijtimoiy muammolar, xalq orasidagi ijtimoiy muammolarni hal qilishga bag'ishlangan maqolalar ko'proq chop etiladi, masalan: "Oltin voha", "Texno Press",

4. *Iqtisodiy* (xo'jalik, sanoat, ishlab chiqarish) masalalar yoritilgan nashrlar – "Xalq yo'li", "Xovar" va boshqalar

5. *Madaniy va ma'rifiy* (din, til, adabiyot, san'at) jarayonlar aks etgan nashrlar – "Janub yoshlari", "Davr mezon", "Ayol va zamon", "Xalq va hayot", "Hurayda", "Termiz oqshomi", va b.

Shuni yana qo'shimcha qilsih mumkinki: Surxondaryo viloyatida yana bitta rus tilida 1941-yildan "Zarya Surxon" va bitta tojik tilidagi 200-yildan "Xovar" gazetasilari chop etilmoqda

Respublikamiz mustaqillikka erishgach gazeta va jurnallar chop etish va ularni sifatini oshirish masalasi turar edi. Surxon vohasida dastlabki gazetalar XX asrning 30-yillaridan boshlab chiqa boshlaagan. Shulardan bittasi

sifatida esa “Surxon tongi” gazetasini misol qilishimiz mumkin. Bu gazetada uch yuz nafardan ortiq ijodiy va texnik xodim kelib

ketgan. Oʻtgan 100 yilga yaqin vaqt ichida gazeta tahririyatini oʻn toʻqqizinchi muharrir boshqarmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ommaviy axborot vositalari toʻgʻrisida. OʻzR qonuni. Oʻzbekiston Respublikasining ommaviy axborot vositalari toʻgʻrisidagi qonunchilik hujjatlari. Законодательные акты Республики Узбекистан о средствах массовой информации. Oʻzbekiston Respublikasining qonunlari, qarorlari va boshqa hujjatlari toʻplami. T.: Oʻzbekiston, 2007. 4-11 b.
2. Дергачева Л.Д. К вопросу об источниковедческом изучении дореволюционной журналистики России // Государство и общество. История, экономика, политика, право. 2001, № 1. Б. 94.
3. Abduazimova N. A. Mustaqil Oʻzbekiston jurnalistikasi tarixi. T.: Davlat va jamiyat qurilishi akademiyasi, 2007.
4. T.M.Qozoqboyev, M.Xudoyqulov. “Jurnalistikaga kirish”, - T.: “Iqtisod-Moliya”, 2018. 53-bet.
5. Toʻlqin Qozoqboyev. Jurnalistika asoslari. T.: Musiqqa, 2007.
6. Xudoyqulov M. Ommaviy axborot vositalari tipologiyasi: Maʼruzalar matni. T.: OʻzMU, 2000.

BUXORO AMIRLIGINING BOYSUN, DENOVA VA SHEROBOD BEKLIKLARIDA BOSHLANGʻICH TAʼLIM TIZIMI

Tojiyev Jasur,

Termiz davlat pedagogika instituti oʻqituvchisi

UDK: 94(575.1).

<https://orcid.org/0009-0008-1123-456X>

Annotatsiya: Bugungi kunda Yangi Oʻzbekistonda taʼlim-tarbiya sohasida amalga oshirilayotgan tadbirlar, dastur va qonunlarni ishlab chiqish hamda amaliyotga tatbiq etishda bu borada Buxoro amirligi va uning tarkibida boʻlgan Boysun, Denov va Sherobod bekliklarida asrlar davomida rivojlanib kelgan boy tajriba maktabini oʻrganish, tegishli saboq chiqarish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit soʻzlar: Taʼlim tizimi, Boysun, Denov, eski usul maktablari, yangi usul maktablari, Hududiya, Sayyiod Otaliq, mudarris.

Аннотация: При разработке и реализации мероприятий, программ и законов в области образования в Новом Узбекистане сегодня важно изучение богатого опыта школы, сложившегося на протяжении веков в Бухарском эмирате и провинциях Байсун, Денов. и Шерабад,

которые являются его частью, и извлечь соответствующие уроки становится важным.

Ключевые слова: Система образования, Бойсун, Денов, старомодные школы, новые методические школы, Худудия, Саййод Аталики, мударрис.

Abstract: In the development and implementation of activities, programs and laws in the field of education in New Uzbekistan today, it is important to study the rich experience school that has developed over the centuries in the Emirate of Bukhara and the provinces of Boysun, Denov and Sherabad, which are part of it, and draw relevant lessons. becomes important.

Key words: Educational system, Boysun, Denov, old method schools, new method schools, Hududiya, Sayyiod Ataliq, mudarris.

Kirish. XIX asr oxiri va XX asrning